

RÁCZ JÁNOS: SZEMELVÉNYEK AZ 1951-ES ESZTENDŐ „SZOCIALISTA TÖRVÉNYESSÉGÉNEK” BEMUTATÁSÁHOZ

Néhány indító gondolat

Az 1951-es esztendőt minden bizonnyal nem a magyar történelem jelesebb lapjai között említhetjük. Hiszen ekkora már teljesen kiépült a Rákosi-rendszer. Mindennapossá vált a másként gondolkodók üldözése, az egyházak elnyomása és a vidéki magyarság társadalmi szövedékeinek szétverése, az úgynevezett kuláküldözés, nem is említve azokat a politikai pereket, amelyekben újabb és újabb egyenruhásokat, vagy civileket küldtek a vesztőhelyekre. A kommunista rendszer olyan légkört teremtett, hogy sokak számára a nyugatra menekülés jelentette az egyetlen reményt. Csakhogy a lábbal szavazás, a szökés, tettenérés szintén komoly retorziót vont maga után. Mindezek a folyamatok rendkívül jól nyomon követhetők a korszak magyar bírósági tanácsainak ítélezési gyakorlatában. Különösen azokból az eljárásokból okulhatunk, ahol úgy döntöttek, hogy a legsúlyosabb módon büntetik az állítólagos elkövetőket. A törvénysértő eljárások egész sorával szembesülhetünk, hiszen már 1949-ben több egykori horthysta katonatisztet letartóztattak, de közöttük is akadtak olyanok, akiknek 1951-ig kellett várnia az ítéletre. A következő oldalakon olyan eseteket igyekszem bemutatni, amelyekből láthatjuk, hogy milyen módon működött 1951-ben a „szocialista törvényesség”. Természetesen az ügyekben tevékenykedő bírók életútjait is említem, mert nélkülük nem lehet teljes a kép.

Rendőrök a vesztőhelyen

Sánta Pál rendőr törzsőrmestert 1951. június 26-án tartóztatták le. A nyomozási jelentés szerint: „nyugatra való hazaárulás” volt a bűne. Állítólag még 1950 folyamán megismerkedett egy kulák lánnyal, és olyan szoros kapcsolatba kerültek, hogy a 26 éves fiatalember azonnal „ellensége lett a népi demokráciának”. A fiatal pár – a lány ismerőseivel együtt – nyugatra akart szökni. Szökés közben fogták el őket. A szerelmes rendőr állítólag azért, hogy biztosítsa a szökés zavartalanságát, rendőregyenruhában, fegyverrel indult útnak. Csakhogy ez a Rákosi-féle kommunista Magyarországon több volt, mint hiba, halálos bűnnek számított. Ezt persze nem tudhatta a korabeli átlagos magyar munkás, értelmiségi, és vidéken a földből élők tömegei sem sejtették.

1950 júniusában egy katonai titoknak számító rendeletet fogadott el a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa. A 26. számot viselő jogszabály az ország területének elhagyására vonatkozó büntető rendelkezések kiegészítésével foglalkozott. Ez a szabályzás az egyenruhások külföldre szökését és annak kísérletét alapesetben életfogytiglani börtönnel büntette. Csakhogy ez a rendelet nem került be a *Magyar Közlöny*be. Helyette ugyanazon a rendeleti számon egy Magyar Nemzeti Bankkal foglalkozó jogszabályt publikáltak. Ráadásul a fegyveresen elkövetett menekülést halálbüntetéssel is meg lehetett torolni.

Sánta Pál tehát titkos rendelet áldozata lett. Egy olyan rendeleté, amelyet időszakonként ismertettek csak a Magyarország különböző fegyveres szervezeteiben szolgálatot vállalókkal. Elképzelhetjük, hogy mennyire bíztak az egyébként a rendszer feltétlen kiszolgálóiként számon tartott ÁVH-ban is, ha tartottak attól, hogy még a politikai rendőrségen, az élgárdában is akadhat olyan, aki fegyveresen kísérelheti majd meg a menekülést Rákosi kommunista paradicsomából. Rákosi elvtársék, úgy látszik, rendkívül féltek attól, hogy egy-egy fegyveres szolgájuk titkokat vihet ki nyugatra. Valójában ez a 3. világháborús kommunista pszichózis beköltözött a szocialista bíróságok tárgyalóterméibe is.

A fiatal magyar rendőrnek nem volt szerencséje. Valószínűleg példát akartak statuálni az ellene folytatott eljárással is. Éppen ezért két dolgot akartak a nyomozás során bizonyítani. Először azt húzták ki belőle, hogy a fegyvert annak használata szándékával vitte magával. Az ÁVH nyomozását összefoglaló jelentésben már rögzítették, hogy Sánta kijelentette, ha a szökés közben határőrrel találkozna, lefegyverzik, ha kell, le is lövi őket. Másodszor, olyan tanúk is kellettek, akik azt bizonyították, hogy Sánta előtt is felolvasták azt a titkos rendeletet, amely halálos büntetést helyezett kilátásba, amennyiben fegyverrel illegálisan megpróbálja átlépni a határt.

Tanúvallomása szerint 1950 nyarán egy ráckevei táncmulatságon ismerkedett össze egy „kulák-lánnyal”. Szerelmesek lettek, csak hogy a lány szülei nem nézték jó szemmel az alakuló románcot. Politikai okok miatt nem akarták, hogy egy kommunista rendőr udvaroljon a gyermeküknek. Ellenségesek voltak vele, és eltiltották egymástól a fiatalokat. A rendőr-tiszthelyettes politikailag „elbizonytalanodott”; szerelme nem teljesedhetett be a Rákosi-rendszerben. Egy osztályidegent rendőrként nem lett volna ildomos elvennie. Felettesei sem engedték volna. Végül is arra jutottak párjával, hogy el kell hagyniuk hazájukat. Szerelme munkahelyén, a Ganz Mávagban összeismerkedett egy másik fiatal párral is, akik szintén a nyugatra távozásban gondolkodtak. A négy fiatal 1951. június 23-án közösen szállt vonatra a Keleti pályaudvaron. Közvetlen környezetük csak annyit tudott, hogy Sopronba mennek nyaralni. Egy ismerősük segítségével a soproni Lövér szállóban foglaltak szobát. Két nappal később Kópházán egy kontaktjuktól szerették volna megtudni, hogy miképpen tudnak átszökni a határon, de ez az ismerősük nem volt otthon. Egy nappal később a soproni Lövér szállóból csak a legszükségesebb holmijukat magukkal cipelve elindultak a nagy kalandra. Egy határőrt még azzal tudtak kicselezni, hogy eltévedtek, de a második őrző lekapcsolta a két szerelmespárt.

A kihallgatások során újabb és újabb korabeli frazeológiával gazdagodott a szerelmes rendőr vallomása. Azt állította, hogy az osztályidegen lánnyal folytatott viszonya „fasisztává formálta”. Az utóbbi állítása azért is hat különösen, mert 1945-ben már a Magyar Kommunista Párt tagja volt. 1951-ben a rendőrség által készített jellemzése szerint nem túl lelkesen végezte leltárosi munkáját. Politikailag sem volt aktívnak mondható. Elképzelhető, hogy a magánélete egyre több ízben került ellenétbe egykori gondolkodásával.

A soproni túrára magával vitt pisztolyt és a hozzá tartozó 19 lőszert, amit

azzal magyarázott, hogy öngyilkosságot követett volna el, ha elkapják. A budapesti katonai bíróság 1951. szeptember 20-i zárt tárgyalásán már azt is hozzátette, hogy a határon található aknazár miatt arra gondolt, ha valaki aknára lép, akkor agyonlövi, megakadályozva a további szenvedését. Ellenben azt a társai vallomásai miatt elismerte, hogy arra is készült, hogy a határőrök ellen kell használnia a szolgálati fegyverét. Ám ez nem következett be. Valószínűleg a kis, szökni vágyó csapatnak nagyobb „biztonságot”, jelentett, hogy egy fegyveres, nagyokat mondó rendőr is velük tartott.

Ledényi Ferenc hadbíró őrnagy tanácsa tárgyalta Sánta Pál ügyét. Ez nem volt éppen szerencse. Az egykori műcsarnoki kávéfőzőből kommunista ítésszé avanszált Ledényi 1956 után is könnyű kézzel osztogatta a halált: 31 forradalmárt küldött a vesztőhelyre. Öt évvel a forradalom előtt sem volt szívbajos, nem igazán hatotta meg a kis kommunista rendőr Rómeó és Júlia története. Tanácsa halálbüntetést szabott ki a megtévedt törzsőrmesterre. A kegyelmi kérvényét sem fogadták el.

Az ítélet indoklásából kiderült, hogy Ledényi tanácsát egyáltalán nem érdekelte, hogy mi történt. Fontosabb volt, hogy a magyar kommunista mesekönyvek szerint mi történhetett volna abban az esetben, ha sikerül Sánta szökése. Elképzelésük szerint, „akik a dolgozó népet elárulva szöknek át az imperialista táborba, az imperialistákat segítik és készek arra, hogy az itthon megtudott mindennemű titkokat elárulják. Majd az imperialisták a titkok kiszedése után zsoldoshadseregbe sorozzák abból a célból, hogy egy esetleges harmadik világháború alkalmával a népi demokráciák elleni rohamcsapat tagjaivá legyenek.” Sánta ugyan kifejtette, hogy ugyan milyen titkokat tudna átadni egy rendőr-tiszthelyettes, aki csupán gazdasági vonalon, egyszerű leltárosként dolgozott a kapitányságon, de ez nem érdekelte Ledényit. A szerelmes rendőr történetét felülírta a forradalmi kommunizmus ellenségségképe.

Ilyen előzmények után került sor 1951 novemberében a Katonai Főtörvényszék Kádár Pál vezette tanácsa előtt a fellebbviteli tárgyalásra. A halálos ítélet elől menekülni szándékozó rendőr azt állította, hogy a határon ébredt rá, hogy mit tett, és ezért fordult vissza. Akkor már egyáltalán nem is akart nyugatra távozni. A fegyverét el sem sütötte. Nem valósította meg a szökést. A felsőbb bíróság helybenhagyta az elsőfokú tanács döntését, sőt azzal is megtoldották az indoklásukat, hogy a jövőben szeretnék, ha az alsóbb bíróságok a hasonló eseteket egyből hazaárulásnak is bélyegeznék. Ugyan nem valósította meg, nem sikerült neki az illegális határátlépés, de aki az imperialista országokba szeretne átszökni, azt csak a hazaárulás szándékával teheti meg.

Véleményük szerint a dolgozó népet meg kell megvédeni egy olyan veszélyes személyiségtől, mint amilyen Sánta Pál, volt kommunista rendőr-tiszthelyettes, leltáros. Kivégzésének az oka a társadalom fegyveres szolgálóinak elrettentése, ha úgy tetszik, tanítása volt.

1951. november 29-én a budapesti katonai börtönudvaron végrehajtották az ítéletet. Ugyanaznap és ugyanott egy másik rendőr-tiszthelytestet, Szabó István is

kivégezték. Utóbbi még fiatalabb, mindössze 22 éves volt, amikor törvénysértő eljárás után elvették az életét. Őt hazaárulás vádjában találták bűnösnek.

Szabó 1951. július végén készült Jugoszláviába szökni. Állítólag pisztolyokat, rengeteg lőszert és készpénzt vitt el szolgálati helyéről, a cibakházai rendőrkapitányságról. Ezt követően Nagyrév községbe kerékpározott, és a Tisza-parton egy füzesben rejtőzött el. A későbbi ítélet indoklása szerint itt találkozott egy barátnőjével, akit arra próbált rávenni, hogy menjen vele Jugoszláviába. Ő nem állt kötélnek, nem akart a rendőrrel szökni, de szerzett neki cigarettát. Még egyszer találkoztak, és két levelet adott át a nőnek. Az egyikben azt kérte tőle, hogy szerezzen neki térképet a szökéséhez, amelyet mindenképpen végre akart hajtani. Egy másikat parancsnokának, a járási rendőrkapitánynak írt. Ebben szintén közölte távozási szándékát és elég gúnyosan odavetette, hogy „jól vigyék az osztályharcot továbbra is eredménytelenül.” Érdekesnek találom, hogy a rendőr saját maga nyújtotta tálcán a bizonyítékokat a politikai nyomozók számára. Hiszen a járási kapitányság vezetőjének szánt levelet sohasem kapta meg a címzett. Ugyanis az eltűnése után a cibakházai rendőrök elkezdtek keresni társukat, és természetesen szerelménél is jártak, ahol megtalálták a leveleket, majd hamarosan elfogták Szabót is. Érdekességgéppen megemlíthető, hogy Sánta ügyéhez hasonlóan, a Kádár Pál vezette Katonai Főtörvényszék tanácsa hagyta helyben az elsőfokon hozott halálos ítéletet. És ezúttal is hazaárulásnak vélelmezték a szökést. Azonban nemcsak a rendőrök voltak azok, akik közül néhányan megszenvedték az ereje teljében lévő Rákosi-rendszert.

Katonák a tárgyalóteremben

1949-ben már a katonatisztek sem érezhették magukat biztonságban, még azok sem, akik a Horthy-korszakban nem kompromittálták magukat, sőt a vészkorszakban inkább kivonták magukat, bujkáltak a nyilasok elől. Felkey József honvéd alezredesnek sem jutott könnyű sors. 1932-ben a Magyar Királyi Honvédségben kezdett el szolgálni. 1944-ben házi őrizetben tartották a nyilasok. 1945-től ismét katonai szolgálatba lépett. A Honvédelmi Minisztériumban dolgozott, 1946 nyaratól már miniszteri parancsőrtisztként. 1945 késő tavaszától B-lista biztосként tevékenykedett. Azért került 1949-ben a vesztőhelyre, mert azt állították róla, hogy különböző adatokat és katonai titkokat szolgáltatott az Amerikai Egyesült Államok számára. 1950-ben sor került az úgynevezett tábornokok perére is, amelynek a végén hét katonai vezetőt akasztottak fel. Ám ezzel nem volt vége a kommunista tisztogatásnak.

Fábri Zoltán őrnagy 1951-ben hasonlóan járt, mint Felkey József alezredes, tehát ezúttal is kémkedés volt a vád. Az 1911-ben született Fábri édesapja rendőrtiszt volt. 1930-ban a Ludovika Akadémia hallgatója lett, 1934-ben avatták huszár-hadnaggyá. Szolgált Pápán és Pécsen is. 1943-tól résztvevője volt a Szovjetunióban zajló hadműveleteknek. 1944 szeptemberében, immár akkori magyar területen, az Arad megyei Bél községben megsebesült. Előbb a nagyváradi, majd az egri kórházban

ápolták. Felgyógyulását követően szakasziparancsnok volt, gyakorlatilag kiképzőként tevékenykedett. Akkor már nem harcolt a szovjet alakulat ellen. 1950 februárjában felvett tanúvallomása szerint Alsószelei községben várta a szovjet csapatok érkezését.

Már 1945 májusában a pécsi bevonulási központnál önként jelentkezett katonai szolgálatra. Kezdetben ütegparancsnokként szolgált. 1948 nyarán a Honvédelmi Minisztériumhoz vezényelték, ahol a kiképzési osztály előadója volt. Fábri esete szoros kapcsolatban volt az 1950 nyarán elítélt Vörös János vezérezredes, honvédelmi miniszter, a vezérkar főnöke ügyével. Vörös 1950 márciusában rögzített vallomása szerint ő és fia, Vörös Tibor vezérkari őrnagy megismerkedtek az amerikai követség helyettes katonai attaséjával, James Peter Kopcsak alezredessel. Az ideiglenes magyar kormány volt honvédelmi minisztere – vallomása szerint – hamarosan arra a következtetésre jutott, hogy a családjával együtt távoznia kell Magyarországról. Ekkor került a képhez az a Kerekes Ervin, aki Fábri Zoltán perében az első rendű vádlott volt. Egyébként ő távoli rokona volt Fábrinak. Ráadásul Vörös Tibor Kerekes unokahúgát vette feleségül. Tehát a Vörös családhoz is rokoni szálak fűzték. A 2. világháború idején szerzett államtudományi oklevelet, Ausztriában esett amerikai hadifogságba. Tolmácsként segített az amerikai hadseregnek és intézte a magyar hadifoglyok ügyeit. Hazatérése után 1946 és 1949 között, azaz letartóztatásáig, az Áttelepítési Kormánybiztonságon tevékenykedett. Vörös János eljárásában Kerekes már eleve úgy szerepelt, mint, aki Kopcsak és közte biztosította a kapcsolatot.

Fábri tanúvallomásában Kerekes Kopcsak küldötte volt, akit azzal bíztak meg, hogy katonai információkat szerezzen. A Katona Politikai Osztály története szerint tehát mind Vörös és a fia, mind Fábri – kvázi – Kopcsaknak adtak át különböző információkat.

Az egykori honvédelmi miniszter ráadásul azt állította, hogy Kopcsak azt is szeretne volna tudni, hogy pontosan kik azok a honvédtisztek, akik megbízhatónak számítanak amerikai szempontból. Erre állítólag azért volt szüksége a nyugati szuperhatalom magyarországi képviselőjének, mert egy közelgő amerikai megszállás esetén szüksége lett volna lojális magyar katonatisztekre is. Valószínűleg ennek az egész ügynek a kiagyalója maga a Katpol volt, még akkor is, ha tudvalevő, hogy a diplomáciai testületek katonai attaséi gyakorlatilag kémek, akik elsősorban a fogadó országok potenciálját igyekeznek legális és nem legális módon feltérképezni.

A Katona Politikai Osztály nyomozati anyagai alapján Fábri kiszolgáltatta a kért információkat Kopcsaknak. De valójában arról volt szó, hogy az új kommunista Magyarország politikai vezetése meg akart szabadulni azoktól a katonatisztektől, akik az előző rendszerben kezdték el a karrierjüket. Csak addig hagyták őket tevékenykedni, amíg szükség volt rájuk az új magyar haderő felállításában. Vörös Jánost 1949. március 25-én tartóztatták le, Fábri Zoltánt 1949. március 29-én kapták el. Kerekes Ervint, aki a kapcsolatok tekinthető közöttük, már Vörös János elfogása előtt két nappal letartóztatták. A vádiratban arra is kitértek, hogy Kerekes tolmácsolt Kopcsak, Vörös János és a fia, Vörös Tibor találkozási során.

Az elsőfokú tárgyaláson Fábri utalt arra, hogy a kihallgatásán készült jegyzőkönyvet csak azért írta alá, mert el akart kerülni a Katona Politikai Osztályról. Nyilván nem simogatták a kihallgatásai során. A bíróság előtt azt állította, hogy amikor Kerekes először kért különböző adatokat a szovjet fegyverekről és a magyar hadfelszerelésekről, még nem tudta, hogy az amerikaiaknak dolgozik. A vallomásához képest azt is hozzáfűzte, hogy a szovjet haditechnikai adatokra vonatkozó információkat egy 1942-ben kiadott füzetből citálta távoli rokonának.

A Jáhner-Bakos Mihály vezette bírósági tanács nem vette figyelembe a védekezését. Gyakorlatilag a kihallgatásokon felvett vallomások alapján, 1950. november 13-án halálra ítélték Fábrit és Kerekest is. Mindkettejüket úgy mutatták be a bírósági iratokban és az ítéleteik indoklásában, mint az előző rendszerben nevelkedett és azt kiszolgáló személyeket, akik ennek ellenére megkapták a „népi demokrácia” vezetőitől a bizalmat. Ám ezzel visszaéltek, amiért igen nagynak bélyegezték a „társadalmi veszélyességüket.”

A Budapesti Katonai Törvényszéken az ügyükben a tanácsvezető – az 1950 nyarától hadbíróként dolgozó Jáhner-Bakos – ekkor már tapasztalt kommunista ítélnék számított. A karrierjét a húszas évek végén, péktanoncként kezdte, bár 1932-től jogi tanulmányokat is folytatott, miközben a Klösz György és Fiai Grafikai Műintézetben műszaki gyakornokként dolgozott. Az 1930-as évektől a Magyar Szociáldemokrata Pártban politizált. A 2. világháború vége előtt egy esztendővel – a jogi tanulmányait befejezve – az Ócsai Járásbíróságon joggyakornokként helyezkedett el. 1945-ben már a Budapesti Népbíróság joggyakornoka, később aljegyzője. Két évvel később sikeres egységes bírói-ügyészi vizsgát tett. 1948 és 1949 nyara között a Budapesti Népügyészségen tevékenykedett, majd a következő évben katonai pályára lépett. 1951-től a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának tanácselnöke lett. 1958 és 1961 között a Legfelsőbb Bíróság elnöki tisztét töltött be. Egy időben még Kádár János telekszomszédja is volt.

Jáhner-Bakos mindvégig híven követte a magyar kommunista vezetést, nem csodálkozhatunk azon, hogy az általa vezetett tanács nem találta kegyelemre méltónak Kerekest, míg Fábrit igen. A Katonai Főtörvényszéken ezúttal is Kádár Pál tanácsvezetése mellett utasították el a halálra ítélték fellebbezéseit. A zárt tárgyalások után 1951. február 22-én kivégezték őket. Ám ezzel még nem ért véget a történet, ugyanis a hozzátartozóik semmit sem tudtak a sorsukról.

A budapesti megyei bíróság 1951 szeptemberében a Katonai Törvényszékhez fordult Kerekes Ervin és felesége válóperének ügyében. Tették ezt abban a hitben, hogy Kerekes öt évnél hosszabb börtönbüntetést kaphatott. Tehát a válópert kezdeményező feleséget nem is értesítették arról, hogy ő már hónapok óta özvegyasszony, így nem szükséges elválnia. A tudtán kívül özvegy Kerekesné csak a vagyonekbeosztási eljárás során szembesült azzal, hogy férjét elítélték, de hogy pontosan mi is történt vele a tárgyaláson és utána, arról semmilyen információval nem rendelkezett.

Fábri Zoltán özvegy édesanyja még 1954-ben sem volt tisztában azzal, hogy pontosan mi is történt egyetlen fiával, akit még 1949. március végén hurcoltak el

otthonából. Súlyos betegen élt egri otthonában, és várta, hogy hazatérjen gyermeke vagy legalább információt kapjon róla. Végso kétségbeesésében egy ügyvédi irodához fordult, de ott lényegében az Igazságügy Minisztériumhoz irányították, ám onnan is csak tanácsot kapott. Azt javasolták, hogy személyesen forduljon a budapesti hadbíróshoz, mert személyes megjelenése esetén szóban felvilágosítást kaphat a történetekről. Csakhogy Fábri édesanyja nem rendelkezett annyi pénzzel sem, hogy Budapestre utazzon; öregségi járuléka 140 Forint volt. Ellenben egy alkalommal el tudott utazni a fővárosba, mert várták egy kezelésre a betegsége miatt, és az útiköltséget is átvállalták, aznap szeretett volna találkozni a hadbíróshoz vezetőjével.

Sajnos arra vonatkozóan nem találtam forrást, hogy megvalósult-e a találkozó, és özvegy Kerekesné és özvegy Fábriné megkapták-e a felvilágosítást a történetekről. Ellenben az ötvenes években gyakorlat volt, hogy a hozzátartozókat nem értesítették a törvénysértő eljárások után kivégzett szeretteikről, mindez a büntetés részét képezte.

Így történt ez az egyik legkirívóbb esetben, a Bilkey-ügyben, amely szintén 1951-ben esett meg. Bilkey-Papp Zoltánt 1946. május 18-án a Budapesti Népbíróshoz halálra ítélte, a Népbíróshoz Országos Tanácsa 1947. május 19-én ezt az ítéletet jóváhagyta; ellenben Szakasits Árpád köztársasági elnök kegyelemből életfogytiglan tartó kényszermunkára enyhítette a halálbüntetését. Csakhogy Molnár Erik igazságügy miniszter 1951-ben a Népköztársaság Elnöki Tanácsának [NET] azt terjesztette elő, hogy – az egykori köztársasági elnök kegyelmi döntését figyelmen kívül hagyva – mégiscsak akasszák fel Bilkey-Papp Zoltánt. 1951. március 14-én – a NET jóváhagyásával – megtörtént a kivégzés, ami annak intézési módja miatt a kommunista törvénysértések csúcskategóriájába tartozik. Az egész eset még inkább bizonyítja, hogy az 1951-es esztendő különösen bővelkedett a törvénysértő eljárásokban. Bilkey édesanyját persze semmiről sem értesítették. Ő folyamatosan írta leveleit abban a hitben, hogy a fia életben van, még 1956. július 28-án is, amikor már az ügy felülvizsgálatát kérte. De persze mindez hiábavaló volt.

Egy ÁVH-s tiszt menekülési kísérletének következményei

Az 1951-ben történt kivégzések közül az egyik legérdekesebb eset dr. Tóth Miklósé. Bár az egész történet nem elsősorban vele, hanem Bartha (a jegyzőkönyvekben Barta szerepel, ezt javarészt átvette a szakirodalom is, de a felesége Bartha családnévvel írta alá a vallomásait, ezért magam is ragaszkodtam ehhez névváltozathoz) Dezsővel kezdődött. Az ügyét már olvashatjuk a *Napi Történelmi Forrás* internetes oldalán is.

Bartha eredetileg hadapród-örmmesterként szolgált a 2. világháborúban, egészen a főváros szovjet elfoglalásáig harcolt. Ám azt követően is katona maradt, sőt előbb a Katona Politikai Osztály, később az ÁVH kötelékében kezdett szolgálni. Valamiért nem igazán barátkozott meg a kommunista rendszerrel, különböző ÁVH-s

iratokat kezdett felhalmozni a lakásán. A későbbi ÁVH-s nyomozás szerint fasiszta és klerikális beállítottságát nem volt képes levetkőzni. A papírokat pedig az ellenségnek, az angoloknak és az amerikaiaknak gyűjtötte, ezzel akarta elérni, hogy nyugatra távozhasson a feleségével. A történet szerint két aktatáskában cipelte magával a lopott dokumentumokat.

Valószínűleg egy véletlen esemény vezetett el lebukásához; 1950. július 14-én berendelték az ÁVH személyzeti osztályára. Bartha azt gondolta, hogy leleplezték, azonnal hazament és a feleségét is tájékoztatta szökési tervéről. Fogta az ellopott iratokat és felesége javaslatára, sógora, Nagy Kálmán lakására siettek. Mivel nem találták otthon, átmentek Bartha édesanyjához, majd végül – miután felesége visszament a testvére lakására és akkor már otthon találta – találkozott sógorával, akit tájékoztatott a szökési tervéről. Az ÁVH jelentése szerint Nagy Kálmán azt javasolta, hogy keressék meg Tóth Miklóst, hiszen neki vannak kapcsolatai az angolszászokhoz, tehát tud majd segíteni. Valójában Bartha már 1950 márciusától Tóth kapcsolattartója volt Kárpáti álnéven.

Tóth Miklós valóban érdekes személy volt, értelmiségi családból származott, nemcsak az édesapja, de a nagypapja is egyetemen tanított. Államtudományi és közgazdaságtudományi doktorátussal és bölcsész diplomával is rendelkezett. 1942-től a Külügyminisztériumnál kezdett el dolgozni. 1945 júniusában Bécsbe küldték, ahol a magyar képviseletnél vezető beosztást töltött be, majd alkonzul volt. Az ÁVH szerint ekkor került kapcsolatba az amerikai hírszerzéssel. A tárgyaláson ragaszkodott ahhoz, hogy egyrészt az amerikaiakkal csak az általuk elfogott magyar háborús bűnösök kapcsán egyeztetett, másrészt olyan információkat adott át, amelyet a Külügyminisztérium tájékoztatási osztálya részére biztosított.

1948-ben a Katona Politikai Osztály megbízta azzal, hogy épüljön be az angolszász kém szervezetébe. Tóth vállalta, hogy Ausztriába utazik és megteszi ezt. Nyilván 1945-ben mégis csak elég közel került az amerikaiakhoz, és ezzel tisztában voltak Budapesten is. Feltehetőleg néhány hónap után leleplezte magát, vagy az angolok leleplezték le, és a peranyag szerint már azzal vádolták, hogy nemcsak színleg, hanem tevőlegesen is átállt az angolokhoz.

Bár az ÁVH által rögzített előzetes kihallgatási jegyzőkönyve szerint gyakorlatilag 1946-tól folyamatosan jelentett az amerikaiaknak, sőt 1948-tól angol megbízótól kapott anyagok segítségével dezinformációkkal traktálta a Katona Politikai Osztályt is, de mindezt már az elsőfokú tárgyaláson tagadta.

A Budapesti Katonai Törvényszék 1951. április 16-án megtartott zárt főtárgyalásán egy másik történetet mesélt el. Úgy mutatta be magát, mint, aki a Katona Politikai Osztálytól kapott utasítások szerint járt el és sikerrel megtévesztette az „imperialista angolszász” szervezeteket. Csak azt ismerte el bűnének, hogy segíteni akarta Bartha szökését. Azt állította, hogy amikor hazatért Magyarországra, Bartha ÁVH-s főhadnagyként lett a kapcsolattartója. Elmondta neki, hogy az ÁVH nem tartja megbízhatónak őt és hamarosan le fogják tartóztatni, és azt is előadta, hogy kémtevékenysége miatt maga is veszélyben van, elfogatóparancsot adtak ki ellene.

Ekkor döntötték el, hogy elmenekülnek az országból. Csakhogy neki nem voltak kapcsolatai ehhez, ezért – mint kijelentette – szükségük volt egy csendestárs segítségére. Ezt a szerepet egy előző rendszerben báró úrnak szólított férfit, Szegedy-Ensch Sándorra osztották, aki a 2. világháború után nyelvtanárként kereste kenyerét, és bár a perben nem merült fel, de a későbbi forrásokból kiderül, hogy nem egyszer került kórházba idegi problémák miatt. Kérdés, hogy emiatt mennyiben volt teljesen beszámíthatónak tekinthető. Mindenesetre Tóth-hoz baráti kapcsolatok fűzték.

Az ÁVH nyomozóinak verziója szerint Szegedy-Enschnek kellett volna felkeresnie Tóth kapcsolatát a holland követségen. Időközben beesteledett, az „összeesküvők” Tóth lakásán maradtak, amikor megjelentek az államvédelem nyomozói. Tóth éppen nem volt otthon, a volt arisztokrata nem engedte be őket, és figyelmeztette Barthát, aki elmenekült. Végül a házigazda visszaérkezett, beengedte a nyomozókat, akik letartóztatták őket. Ugyanekkor vették őrizetbe Bartha feleségét és sógorát is, akik a sógora lakásában voltak.

Eközben Bartha egy ismerőse segítségével elmenekült, egészen Pákozdig jutott, ahol tűzharcot vívott az ÁVH-s nyomozókkal, végül megsebesült és főbe lőtte magát. Halálával családtagjai és Tóth Miklós automatikusan a vádlottak padján találták magukat. Ők fizették meg Bartha könnyelműségének és halálának az árát.

A tárgyaláson Bartha özvegye csak abban tartotta magát bűnösnek, hogy nem jelentette fel a férjét. Bár azt is hozzátette, hogy neki fogalma sem volt arról, hogy a párja kémtevékenységet folytatott. Bartha sógora, Nagy Kálmán, gyakorlatilag mindent tagadott a bíróság előtt. Fogalma sem volt arról, hogy a Bartha által hozott aktákak mit rejtettek, nem tudott a szökési tervéről, a kémkedésről sem. Az ÁVH előtt azért vallotta magát bűnrészesnek, mert nagyon félt. Nem ő javasolta, hogy hívják fel Tóthot, ő csak a telefonszámát adta oda. Kvázi, véletlenül került bele az egészbe.

Szegedy-Ensch is az eredeti vallomásától eltérő változatot adott elő a tárgyaláson, amely szerint semmiben sem vett részt, nem is akart elszökni Magyarországról. Tóthot még az egyetemről ismerte, s amikor Tóth 1950. július 15-én elment otthonából, kívülről rájuk zárta az ajtót, de a kulcs nem volt náluk, így nem is tudta beengedni az ÁVH nyomozóit, akiknek az utasítására keresni kezdte a kulcsot. Bartha meghallva a szóváltást, menekülőre fogta, aztán Tóth megérkezett, kinyitotta az ajtót és elfogták őket. Bartha aktatáskájáról csak annyit tudott, hogy olyan iratok vannak benne, amely a menekülésüket segítheti.

Andó Ferenc őrnagy, a tárgyalás vezetője, a védői indítványok elutasítása után lényegében lezárta a tárgyalást. Nem adott helyet annak bizonyítására, hogy Tóth a vészkorszakban embermentő tevékenységet folytatott. Tanácsának ítélete szerint a négy vádlott hűtlenség bűncselekményét követte el. Ezek alapján Bartha Dezsőnére három, Nagy Kálmánra hat, Szegedy-Ensch Sándorra tizenkét esztendő börtönbüntetést szabtak ki. Ellenben Tóth Miklóst halálra ítélték. Mind a négy vádlottnál osztályellenességet állapítottak meg, de Bartha Dezsőné és Nagy Kálmán esetében enyhítő körülményként vették figyelembe, hogy az időközben már elhunyt Bartha Dezső rokonai voltak. Nyilván ezért természetes is volt, hogy belekeveredtek

az egészbe, illetve, ami ennél is fontosabb volt: mindketten munkásszármazásúak voltak.

Szegedy-Ensch Sándor, egykori bárói címével „tündökölt” a tárgyalóteremben, s a tipikus kommunista ellenség szerepét kapta meg. Esélytelen volt a méltányos eljárásra. Ugyanez a szerep várt Tóth Miklósról is. Előbbi elítélt betegsége, akár büntetethetőségét is kizáró egészségi állapota nem is került szóba az eljáráson; édesanyja ugyan erre hivatkozva próbált perújrafelvételt kérni, azonban ezt elutasították.

Andó Ferenc, a bírójuk, egy református lelkész fia volt. 1944-ben végezte el a jogi kart. 1945 végén járásbíróvá aljegyző, majd 1948-ig a Budapesti Népbíróság tanácsjegyzőjeként dolgozott. Ezt követően kevesebb, mint egy évig a Budapesti Népjogászat népjogásza, majd katonai szolgálatba lépve katonai ügyész, 1950-től a Budapesti Katonai Törvényszék és a Budapesti Hadbírószék bírója. Később, 1956 novemberéig a Budapesti Helyőrségi Bíróság elnökhelyettese. Saját kérelme alapján tartalékkormányba került. Állítólag ez a lelkiismereti válságának volt köszönhető, mert javarészt politikai ügyekben, törvénytörő eljárásokban kellett ítélnie. Ennek ellentmondani látszik, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni megtorlások idején az Igazságügy Minisztérium Katonai Főosztályának előbb főosztályvezető-helyettes alezredese, majd főosztályvezető ezredese. Sőt 1958 májusa és 1962 szeptembere között az igazságügy miniszter katonai helyettese is volt. 1961-ben vezérőrnaggyá nevezték ki. 1962-ben végül menesztették más igazságügyi tisztviselőkkel együtt, amit a Rákosi-rendszerben betöltött szerepükkel magyaráztak.

Tóth Miklós és társai ítéleteit az 1951. július 19-én megtartott másodfokú tárgyaláson a Katonai Főtörvényszék Kádár Pál által vezetett tanácsa a fellebbezéseik elutasításával jóváhagyta. Figyelembe véve az ítélezések fentebb vázolt eseteit, ebben már semmi meglepőt nem láthatunk.

Összegzésül

1951-ben kíméletlenül lecsapott a kommunista „igazságszolgáltatás” gépezete. Nem kímélte azokat sem, akik hosszú éveken keresztül – akár egyenruhában, akár anélkül – éppen azt a rendszert építették, amely aztán kegyetlen módon ítélezett felettük. Nem számított sem katona, sem rendőr, sem ÁVH-s. A törvényesség látszatára sem adtak. Rákosi és elvbarátai hatalmuk teljében immár bármit megtehettek a középosztálytól megfosztott és félelemtől reszkető Magyarországon. Az eljárások vezetői pedig éppen olyanok voltak, mint a kommunista elitcsapat: amorális végrehajtóként küldték vesztőhelyre azokat, akiket veszélyesnek tartottak arra a rendszerre, amelynek kedvezményezettjei voltak.

Felhasznált irodalom

Szakirodalom

Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1. (1992), szerk. HORVÁTH Ibolya, SOLT Pál, SZABÓ Győző, ZANATHY János, ZINNER Tibor, Budapest

Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. (1995), szerk. HORVÁTH Ibolya, SOLT Pál, SZABÓ Győző, ZANATHY János, ZINNER Tibor, Budapest

Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 5. (1996), szerk. HORVÁTH Ibolya, SOLT Pál, SZABÓ Győző, ZANATHY János, ZINNER Tibor, Budapest

Levéltári források

Bartha Dezső és társai ügye. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár [HL], Budapesti Katonai Bíróság [BKB], 0337/1951.

Felkey József és társai ügye. HL, BKB, 733/1948.

Dr. Kerekes Ervin és társa ügye. HL, BKB, 0050/1950.

Sánta Pál ügye. HL, BKB, 0182/1951.

Szabó István és társa ügye. HL, BKB, 0224/1951.

Internetes források

Andó Ferenc életrajza, NEB honlapja: <https://neb.hu/asset/php1GXNLC.pdf>

Hajabácsné Dobos Dóra: *Egy menekülés (tragi)komédiája – Barta Dezső ÁVH-főhadnagy tortúrája* <https://ntf.hu/index.php/2018/11/12/egy-menekules-tragikomediaja-barta-dezso-avh-fohadnagy-torturaja/>

Dr. Jáhner-Bakos Mihály, NEB honlapja: <https://neb.hu/asset/phpZ3J68d.pdf>

Dr. Ledényi Ferenc életrajza, NEB honlapja: <https://neb.hu/asset/phpAqWHX8.pdf>

Petőfi Sándor és Vasvári Fejér Pál